

Metin Tenkidi,

Prof. Dr. Salahattin Polat,

İstanbul: İFAV Yayınları 2010, 344

sayfa

Metin tenkidi, eski bir metni –kaç tane mevcut nüshası olduğuna bakılmaksızın– önce eksiksiz olarak anlama çabasına dayanan, sonra da ihtiva ettiği bilgi ve kültür unsurlarını ayırıp açıklamak bunların doğruluk değerlerini ortaya koyarak metnin anlamını kesinleştirmek amacıyla gerçekleştirilen iki yönlü tenkit çalışmasıdır. Batı’da Rönesans ile birlikte eski Yunan ve Roma dönemlerine ait eserler üzerinde çalışma isteği uyanmıştır. Üniversite ve akademilerde çalışan hümanist düşünürler klasik metinlerin otantikliğini tespit etmek ve orijinal metne en yakın metinleri üretebilmek için ‘ars critica’ adını verdikleri filolojik eleştiri sanatını geliştirmişlerdir. Bu sanat daha sonra sistematik yorum teorilerinin ortaya çıkışında rol oynadığı gibi, çeviri teorisinin zamanla yorum teorilerini içine almasına da katkıda bulunmuştur.

Daha sonraki dönemde bilimsel metin tenkidinin oluşum sürecinde Kitab-ı Mukaddes çalışmaları önemli bir aşamayı teşkil etmiş, “Kutsal metinlere ait belge ve nüshalar, eski çağ ve dönemlerden kalma herhangi bir belge gibi, üzerinde çalışılmalı ve anlaşılmalıdır.” amacından hareketle kutsal metinler değerlendirilmiştir.

Kutsal metinlerin tenkidi Batı dünyasında İncil ile hadislerin aynı kategoride değerlendirilme eğilimlerini ve bunun neticesi olarak İncil’e uygulanan tenkid metodlarının aynı tarzda hadis metinlerine uygulanabileceği görüşlerini gündeme getirmiştir. Muhaddislerin geçmişte sadece rivayetlerin isnad yönünden tenkidi ile yetindikleri, rivayetin metnini ihmal ettikleri şeklinde bir iddia da bulunmuş ve bu rivayetlerin yeniden metin olarak da tenkide tâbi tutulması gerektiği savunulmuştur. Oryantalistlerin bu kavramı kullanmaları İslâm dünyasındaki çalışmaları da etkilemiş Müslüman âlimler hadis ilminde hâlihazırda hadis metni anlamında kullanılan “metin” kelimesinin yanına tenkit ifade eden bir kelime koyarak bu kavramı “hadis metinlerinin tenkidi” anlamında kullanmaya başlamışlardır.

Metin tenkidinin teorisi, pratiği ve eleştirisine dair akademik literatürde Müslüman uzmanların çalışmalarının oranının oldukça küçük bir paydaşa sahip olduğu göz önünde bulundurulduğunda Selahattin Polat’ın metin tenki-

di adlı çalışmasının, Batı’daki asırlar boyu oluşmuş birikimi özümsemeye ve yansıtmaya, İslâm dünyasındaki metin tenkidi faaliyetlerini değerlendirmeye çalışan ilk çalışma olduğunu söyleyebiliriz.

Bu kitap, metin tenkidinin teorik ve pratik bütün problemlerini detaylarıyla ele almayıp, daha çok bu konuda uzmanlaşmak isteyenler için bir giriş kitabı, rehber ve başvuru kaynağı niteliğindedir. Kitapta metin tenkidinin mahiyeti, boyutları, yakın disiplinlerle ilişkileri ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Polat, “metin tenkidi” kavramına ilişkin yaygın yanlış anlayışlara, hatalı ve indirgemeci tavır ve uygulamalara dikkat çekmiştir. Ayrıca konunun tarihsel bir zeminde kavranmasına imkân verecek şekilde metin tenkidinin tarihsel gelişimini çok yönlü ancak özet bir şekilde okuyucuya sunmaktadır.

Salahattin Polat’a ait *Metin Tenkidi* adlı bu çalışma önsöz, dört bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Müellif, önsözde metin tenkidinin önemine vurgu yaptıktan sonra çalışmasının amacına, konuyu ele alış tarzına ve her bir bölümde işlediği konulara kısaca değinmektedir.

Birinci bölümde, öncelikle Türkçedeki “metin tenkidi” kavramının çok anlamlılığı problemi üzerinde durulmaktadır. Batı dillerinde karşılıklarının bulunmayışının problemi arttırdığına işaret eden müellif, hadis ilminde kullanılan “metin tenkidi” kavramının karşılığı olarak “hadiste muhteva/içerik tenkidi” kavramlarının kullanılmasını önermektedir. Kitabının ana konusunun ise, bir eser ve metnin geçirdiği süreçlerde maruz kaldığı bozulma ve değişiklikleri düzeltip orijinal haline döndürme faaliyeti anlamındaki metin tenkidi olduğuna dikkat çekmektedir. Müellif daha sonra günümüz ilimler tasnifi içinde metin tenkidinin yeri ve metin tenkidi disiplininin boyutlarını ele almaktadır. Metin tenkidi ile yakından ilgili diğer tenkit türlerine dair kısaca bilgi veren müellif son olarak konu ile ilgili bazı yanlış anlayışlara yönelik tespitlerini sunmaktadır. Müellif bu bölümde, metin tenkidi kavramının İslâm dünyasında ve ülkemizdeki kullanımının, uluslararası kullanımından farklılaşması problemine çözüm getirilebilmesi konusunu tartışmaya açmakta ve bir disiplin olarak “metin tenkidi”nin mahiyeti ve boyutlarını ortaya koymaktadır.

İkinci bölümde, Batı’da ve İslâm medeniyetinde yapılan metin tenkidine yönelik faaliyetlerin tarihsel serüveni anlatılmaktadır. Çağdaş metin tenkidi disiplininin batı ekseninde geliştiğini söyleyen ve bundan dolayı Batı kültüründeki metin tenkidi tarihinin bilinmesinin önemine vurgu yapan müellif metin tenkidi tarihini çok eski zamanlara kadar götürmektedir. Müellif bu bölüme, Antik Yunan ve Latin kültüründe metin tenkidıyla başlamakta ve Kitab-ı Mukaddes tenkidini Eski Ahit ve Yeni Ahit şeklinde ikiye ayırarak anlatmakta, sonrasında modern dönemlere gelerek Batı’da yapılan bilimsel metin tenkidinden bahsetmektedir. İkinci bölümün ikinci kısmında müellif, İslâm dünyasında metin tenkidinin tarihini incelerken Batı’da metin tenkidi tarihini inceleyen yaptığı gibi metinlerin korunmasına yönelik bilinen en eski teşebbüslerden başlamanın doğru olacağını söylemektedir. Zira o İslâm tarihinde metin

tenkidini Kur'ân-ı Kerîm'in cemi ile başlatmaktadır. Müellif, İslâmiyet'in ilk asırlarındaki metin tenkidi faaliyetlerini araştırmak için öncelikle rivayet ilimlerini tedvin, tasnif ve tenkit görevini üstlenen hadis ilimleri literatürüne başvurmanın gerektiğini çünkü hadisçilerin metinlerdeki bozulmaları önlemeye ve meydana gelen bozulmaları düzeltmeye yönelik çok gelişmiş ve mükemmel bir metin tenkidi geleneği oluşturduklarını söyler. Daha sonra hadisçilerin değişik metin tenkidi uygulamalarını genellikle klasik kaynaklara başvurarak kısaca özetlemektedir.

Üçüncü bölüm metin tenkidi uygulamasına yöneliktir. Bu bölümde müellif, metin tenkidi yaklaşım, yöntem ve aşamalarını incelemektedir. Bölüme metin tenkidinin ontolojisi yani üzerinde çalıştığı şeylerin ne tür bir varlık alanına ait olduğu problemiyle başlayan müellif, sonrasında metin tenkidinin genel ilkelere, metin ön işlemleri, yöntemlerini inceledikten sonra nihaî metnin nasıl oluşturulacağı ve metnin neşre hazırlanması, metinden yararlanmayı kolaylaştıracak düzenlemelerin yapılmasından bahsederek bölümü bitirmektedir.

Dördüncü bölümde ise, metin tenkidinin İslâmî ilimler için vaat ettikleri üzerinde durulmaktadır. İslâmî ilimler ve metin tenkidi konusunun daha geniş ve müstakil çalışmalarda ele alınmasının gerekliliğine işaret eden müellif bu bölümü oldukça kısa ve özet bir şekilde ele almıştır. Bu bölümde müellif İslâmî ilimlerden yalnızca hadiste metin tenkidi ve içerik tenkidinden söz etmektedir.

Sonuç kısmında müellif, geçmişten bugüne gelen herhangi bir metinle herhangi bir amaçla uğraşan herkesin, elindeki metnin tarihsel serüveni, aslına uygunluğu, bilimsel kriterle sunulup sunulmadığı konularında hassasiyet göstermelerinin gerekliliğini vurgulamaktadır.

Kitabında metin tenkidi yapacak kimseler için çok önemli bilgi, referans ve tespitler sunan müellifin, herkesin metin tenkidi yapamayacağı, metin tenkidinin özel yetenek gerektirdiği yani "tenkitçi doğmak gerektiği" gibi ifadeleri bu alana yönelecek kimselerin kararlarını bir daha gözden geçirmelerine sebep olacak türdendir. Öte yandan kitap Türkçede alanında ilk müstakil eser olması hasebiyle ve metin tenkidi ve neşri ile ilgili İngilizce ve Arapça temel kaynakları ve literatürü taramış ve eleştirmiş olması, gerekli konuları seçmesi ve dünya literatürünün bir sentezini sunması açısından önem arz etmektedir. Son olarak, bu çalışmanın söz konusu alanda çalışacak olanlara kılavuzluk edecek pek çok teorik ve temel konuyu işlediği de vurgulanmalıdır.

Dilek ÇALIŞKAN

MÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hadis, İSTANBUL